

Георгій Попов,
кандидат юридичних наук, директор
Інституту підготовки кадрів
Національної академії
прокуратури України

УДК 347.963

Захист дітей від жорстокого поводження в сім'ї у контексті прокурорської діяльності

Вперше на світовому рівні проблему насильства в сім'ї було висвітлено та актуалізовано завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки саме жінки становили найбільш уразливу та незахищену групу, що потерпало від насильницьких дій з боку членів своєї родини (батьків, чоловіків, братів тощо). Отже, на початковому етапі запобігання насильству в сім'ї потрапило в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія злиття двох напрямів правозахисту: прав людини і прав жінок. Результати активності жіночого руху на міжнародному рівні проявилось у хронології конференцій, у текстах декларацій та конвенцій, резолюцій регіональних і міжнародних організацій, інших міжнародних документів останніх десятиріч, серед яких насамперед слід виділити Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дис-

кримінації стосовно жінок (Жіноча Конвенція) [1, с. 11].

В подальшому Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року задекларувала, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і освітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбального і брутального поведіння та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину (ст. 19) [2].

У ст. 52 Конституції України визначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [3].

В розвиток наведених положень Верховною Радою України прийнято Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III, яким визначено правові і організаційні основи

попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [4].

Разом із тим, на жаль, порушення вимог законодавства щодо попередження жорстокого поведіння з дітьми доволі поширені. Особливо негативними є ситуації, коли насильство у сім'ї над малолітніми та неповнолітніми стає наслідком неналежного виконання посадовими особами компетентних органів своїх обов'язків.

Проблематика захисту прав дітей завжди була однією з найбільш важливих у юридичній науці. Так, наведену тематику свого часу досліджували М. П. Дудін, М. І. Копетюк, Н. М. Крестовська, О. О. Храпенко, Н. В. Шорсть та інші вчені.

Метою статті є визначення характерних порушень законодавства про попередження насильства в сім'ї органами внутрішніх справ та формулювання пропозицій з оптимізації діяльності прокурора щодо забезпечення додержання наведених правових норм.

Перш за все потрібно зауважити, що на реалізацію положень Конвенції ООН про права дитини та Основного Закону України щодо попередження насильства в сім'ї спрямовані Закони України «Про попередження насильства в сім'ї»; «Про міліцію»; «Про охорону дитинства»; «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Сімейний кодекс України; постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»; наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України та Державного

департаменту України з питань виконання покарань від 14 червня 2006 року № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»; Інструкція щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ України від 7 вересня 2009 року № 3131/386 (далі – Інструкція № 3131/386); наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19 серпня 2014 року № 564/836/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведіння з дітьми або загрози його вчинення», інші нормативно-правові акти.

У статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поведіння з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції. Водночас 45 % українських дітей під час опитування визнали, що зазнають насильства в сім'ї [5, с. 187].

Уповноважений з прав людини Верховної Ради України у своїй щорічній доповіді констатувала, що зменшується кількість звернень від дітей, у яких вони повідомляють про насильство з боку батьків, опікунів, учителів, а також самих дітей, у тому

числі в інтернатних закладах, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу.

Так, до Уповноваженого звернувся громадянин В., батько 14-річної дівчинки, яка пішла з дому. Батько називав себе глибоко віруючою людиною і виховував дівчинку сам, відповідно до своїх поглядів на життя: за будь-яку маленьку провину чи непослух наказував різкою. Дитина не витримала, втекла з дому і сама попросилася до притулку. Зі слів дівчинки, батько майже десять років поводився з нею жорстоко.

Наведений приклад, як і опитування дітей, свідчить про те, що явище жорстокого поводження з дітьми в сім'ях має латентний характер. Так, відповідно до статистичних даних, узагальнених Мінсоцполітики за 2012 р., із загальної кількості 110 200 звернень щодо насильства в сім'ї від дітей надійшло лише 708. Усього на обліку з приводу насильства чи жорстокого поводження з ними перебувала 1741 дитина [5, с. 187].

Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї; відповідні підрозділи органів внутрішніх справ; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства (кризові центри

для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї (ст. 3 наведеного Закону)).

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї.

У статті 6 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» визначено, що в органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ, які: виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення; беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними; відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу; виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення; вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, направлених на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї; повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися; направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства; виносять захисні приписи у випадках, передбачених цитованим Законом, тощо.

Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

На врегулювання порядку взаємодії органів і установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, спрямована Інструкція № 3131/386 [6]. Так, п. 3.1 визначає, що працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах дітей, члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість цього, про що його повідомляють під розписку.

Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

Підставами для винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї є: заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї; висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання щодо вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто; отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї; отримання інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення (звернення громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів тощо).

Незважаючи на розгалуженість системи правових актів, спрямованих на попередження та реагування на такий негативний соціальний прояв, як насильство в сім'ї, порушення у

цій сфері є доволі поширеними. Так, вироком Міжгірського районного суду Закарпатської області від 21 липня 2014 року (справа № 302/828/14-к) громадянина П. визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125, ч. 2 ст. 125 КК України, який 11 травня 2014 року, близько 18:00, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, в приміщенні спальної кімнати свого будинку, підійшов до своєї малолітньої дочки Т., якій умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень, наніс один удар кулаком правої руки в область носа, внаслідок чого спричинив останній тілесні ушкодження, що виразились в синці на шкірних покривах спинки носа, забій носа, які відповідно до висновку судово-медичної експертизи № 64 від 15 травня 2014 року кваліфікуються як легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я.

Опісля громадянин П. у вказаному місці підійшов до свого малолітнього сина В., якому умисно наніс два удари кулаком правої руки в область обличчя, лівою рукою тягав за ліве вухо, після чого наніс йому один удар ногою в область спини, в результаті чого спричинив малолітньому В. тілесне ушкодження у вигляді множинних синців на шкірних покривах обличчя та спини, струсу головного мозку, забою носа та лівої вушної раковини, які відповідно до висновку експерта № 63 від 15 травня 2014 року кваліфікуються як легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я. В цей час до будинку зайшов малолітній син М., до якого відразу підійшов громадянин П. та умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень, наніс йому два удари кулаком правої руки в область обличчя та один удар ногою в область спини, в результаті чого спричинив малолітньому М. тілесне ушкодження, у вигляді синця на шкірних покривах обличчя та поперекової ділянки, струсу головного мозку, яке відпові-

дно до висновку експерта № 62 від 15 травня 2014 року кваліфікується як легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я [7].

З прикрістю можна констатувати, що усупереч вимогам наведених нормативних документів органами внутрішніх справ не завжди вживаються заходи щодо запобігання негативним проявам у родинах і це нерідко призводить до трагічних наслідків. Не забезпечуються належний, повний та достовірний облік осіб, які вчиняють насильство стосовно неповнолітніх, проведення з ними профілактичної роботи; не дотримуються вимоги закону щодо обов'язкового направлення осіб, які вчиняють насильство, до спеціальних закладів для проходження корекційних програм; інформування управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, органів опіки та піклування про виявлені факти насильства в сім'ї щодо дітей або реальної загрози його вчинення.

Зокрема, незважаючи на неодноразові повідомлення до органів міліції м. Н про систематичні побої матері, яка страждає на алкоголізм, малолітнього сина П., профілактичних заходів до неї не вживалося. Лише за втручання прокурора дитину вилучено із сім'ї, а стосовно матері зареєстровано кримінальне провадження за ч. 2 ст. 125 КК України.

Крім того, наприклад, поза увагою Н-го РВ УМВС України в М-ській області залишилася багатодітна сім'я В. Незважаючи на притягнення батька до кримінальної відповідальності за вчинення насильства стосовно його дітей, на відповідний облік його не поставлено, профілактичну роботу не проведено. Протягом 6 місяців, з часу скоєння мешканцем М-ського району Н-ської області П. насильства стосовно неповнолітнього сина, не вирішувалося питання щодо його постановлення на відповідний облік.

На жаль, такі факти не є поодинокими, і певною мірою їх появи

сприяє ігнорування підрозділами кримінальної міліції у справах дітей та службами дільничних інспекторів міліції вимог вищевказаних законів та підзаконних актів щодо вивчення причин неблагополуччя родин, у яких виховуються діти, вжиття заходів до їх усунення. Дані стосовно потерпілих дітей, які зазнали насильства в сім'ях, доволі часто залишаються поза увагою відповідних органів та служб і, більше того, не аналізуються та не узагальнюються.

До уникнення відповідальності осіб, які вчиняють насильство в сім'ях стосовно дітей, призводить недотримання вимог ст. 214 КПК України щодо реєстрації повідомлень про такі правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Недостатньо ефективними є також заходи адміністративного впливу застосовані до осіб, які вчиняють насильство у сім'ї. Так, мають місце випадки, коли на порушення ст. 257 КУпАП України протоколи про вчинення адміністративних правопорушень на розгляд до суду не направляються або скеровуються з порушенням установленого строку.

Необхідно зазначити, що причинами та умовами, які призводять до порушення законів і прав дітей, є неналежне виконання відповідними органами та службами своїх обов'язків щодо захисту прав дітей, які потерпають від жорстокого поводження, притягнення винних осіб до відповідальності.

Крім того, на порушення вимог Закону України «Про міліцію», Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550, нерідко не проводиться ґрунтовний аналіз результатів діяльності підпорядкованих підрозділів у сфері попередження насильства в сім'ї.

Також необхідно підкреслити, що ч. 1 ст. 13 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» ви-

значає: особі, яка вчинила насильство в сім'ї, після отримання офіційного попередження про неприпустимість його вчинення, працівниками уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис.

Слід зауважити, що новий Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року дещо звужує повноваження прокурора з виявлення порушень законодавства, спрямованого на попередження жорстокого поводження з дітьми у сім'ях. Так, встановити порушення у досліджуваній сфері прокурор може лише під

час погодження захисного припису або ж у межах кримінального провадження.

Отже, з огляду на викладене вбачається за доцільне новим Законом України «Про прокуратуру» наділити прокурора повноваженнями щодо перевірки додержання законів, спрямованих на попередження насильства у сім'ї, поза межами кримінального провадження та до погодження захисного припису, з метою оцінки відповідності дій органів і установ вимогам закону, що сприятиме підвищенню ефективності захисту прав, свобод та інтересів дітей.

Список використаних джерел

1. *Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України* / уклад.: Запорожцев А. В., Лабунь А. В., Заброда Д. Г., Басиста І. В., Дроздова І. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М. – К., 2012. – 246 с.
2. *Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. *Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/go/254k/96-vr
4. *Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
5. *Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина*. – К., 2013. – 398 с.
6. *Інструкція щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ України від 7 вересня 2009 року № 3131/386* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>
7. *Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 21 липня 2014 року справа № 302/828/14-к, Єдиний державний реєстр судових рішень* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39866572>

Попов Г. В. Захист дітей від жорстокого поводження в сім'ї у контексті прокурорської діяльності

У статті наводяться характерні порушення законодавства про попередження насильства в сім'ї органами внутрішніх справ та сформульовано пропозиції з оптиміза-

ції діяльності прокурора щодо забезпечення додержання законів у вказаній сфері. Автор висловлює тезу про те, що у новому Законі України «Про прокуратуру» прокурору доцільно надати повноваження щодо перевірки додержання законів, спрямованих на попередження насильства у сім'ї, поза межами кримінального провадження.

Ключові слова: насильство в сім'ї; жорстоке поводження; захисний припис; прокурор; діти.

Попов Г. В. Защита детей от жестокого отношения в семье в контексте прокурорской деятельности

В статье раскрываются характерные нарушения законодательства о предупреждении насилия в семье органами внутренних дел и сформулированы предложения по оптимизации деятельности прокурора по обеспечению соблюдения законов в указанной сфере. Автор высказывает мнение о том, что в новом Законе Украины «О прокуратуре» прокурору целесообразно предоставить полномочия по проверке соблюдения законов, направленных на предупреждение насилия в семье, за пределами уголовного производства.

Ключевые слова: насилие в семье; жестокое обращение; защитное предписание; прокурор; дети.

Popov G. Children protection from cruel handling in the family in the context of the prosecutor's activity

The paper identifies specific violations of the law on the prevention of domestic violence the police and suggestions on the optimization of the Attorney law enforcement in this area. The authors suggest that the prosecutor, in the new Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office", it is advisable to provide the authority to verify compliance with laws aimed at preventing domestic violence outside of criminal proceedings.

Key words: violence in the family; cruel handling; protective order; prosecutor; children.